

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

Bekir Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.

İlahiyat fakültelerinin açıldığı dönemden günümüze kadar yapılan farklı yönleriyle öne çıkan ve oldukça fazla olan tercümeden-telife hadis tarihi çalışmaları dikkate alındığında, bu alandaki boşluğu doldurmak için ek çalışmalara ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Söz konusu sahaya ilgilenenler, çoğunlukla hicrî ilk üç asrı kapsayan rivayet dönemi hadis tarihiyle alakalı kitap, makale, tez vb. çalışmalar yapsalar da hicrî 4. asırdan itibaren devam eden nakil döneminin sınırlı sayıda ve ana hatlarıyla ele alınması da bu durumun bir göstergesidir.

Rivayet dönemiyle alakalı yapılan hadis tarihi çalışmaları genellikle fırka-mezheb, coğrafya ve hadis ilimlerinden birisi ya da birkaçı öne çıkacak şekilde yazılmıştır. Bu durum, ilgili eserlerin görece giriş kitabı veya lisans ders kitabı hüviyetinden ziyade orta/ileri seviye okuma yapmaya imkân veren bir yapı arz etmesine sebep olmaktadır. Biz bu yazımızda işte bu noktada emsalleri arasında dikkat çeken ve zikri geçen hususları aşmaya özen göstererek alandaki boşluğu bir nebze olsun doldurmayı hedefleyen, özelde ilahiyat fakültesi öğrencileri, genelde İslâmî ilimlere meraklı kimseler için hadis tarihini ana hatlarıyla kaleme alan bir eseri tanıtacağız.

Hadis Tarihi; önsöz (s. 11-13), dört bölüm (s. 15-230), ilk üç asır önemli tarihler kronolojisi (s. 231-233), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin (DİA) hadis bölümündeki önemli isimlerin kronolojik (s. 234-264) ve alfabetik listesi (s. 265-278), bibliyografya (s. 279-294) ve index (s. 295-303) olmak üzere üç yüz üç sayfadır.

Yazar, önsözde (s. 11-13) kitabın muhtevasıyla alakalı şu noktalara kısaca temas etmiştir: kitabın hedef kitlesi, hadis tarihinin en önemli halkası olan ilk üç asırda

rivayetlerin erken dönemden Kütüb-i Sitte müelliflerine intikalinin keyfiyetine dair sorusu, kitabı bölümlendirirken dikkate alınan hususlar, eserin diğer hadis tarihi çalışmalarından farkını oluşturan tablo, resim, harita, DİA hadis maddeleri gibi unsurların varlığı, her bölümün sonunda ilgili terimler, ileri okumalar ve bölüm soruları.

“Hadise Giriş” başlıklı birinci bölümde (s. 15-40), hadis ve sünnet terimleri; ilişkili kavramlar, bunların birbirleriyle alakası ve önemi gibi hususlara yer verilmiştir. Bu kısımda mütekaddimûn dönemi âlimlerinin Tehzîbü’l-âsâr ve Şerhu meâni’l-âsâr gibi kitapların adlarında görüleceği üzere “eser” ıstılahını, Resûl-i Ekrem’in (s.a.v) hadislerini kapsayacak şekilde kullandıklarına değinilmiştir (s. 21). Böylece eser ve hadis terimleri arasındaki anlam ilişkisi, örnekle delillendirilip somut hale getirilmiştir. Ayrıca Endülüs’ten Ahmed b. Hanbel’le görüşmek üzere yola çıkan Bakî b. Mahled’in Bağdat’a gidişi (s. 31-32) örneğinden hareketle muhaddislerin rivayetleri tedvin etmek/ilim öğrenmek uğrunda pek çok sıkıntılara göğüs gerdiklerini anlatan pasaja yer verilmesi ise okuyucunun rihle olgusunu zihninde canlandırmasına katkı sağlaması bakımından dikkat çekicidir.

“Hadis Tarihinin Birinci Asrı: Erken Dönem Hadis Rivayeti” başlıklı ikinci bölüm (s. 41-100), “Sahâbîler hadisleri Allah Resûlü’nden (s.a.v) nasıl elde ettiler/öğrendiler ve hangi yollarla sonraki nesle aktardılar?” (s. 43-44) sorusuna cevap vermeyi amaçlamaktadır. Bu kısımda “Sahâbîlerin Hadis Rivayeti” alt başlığında ashâbın, Allah Rasûlü’ne (s.a.v) soru sorması, Rasûlullah’ın (s.a.v) çeşitli olaylar karşısındaki açıklamaları, yazdırdığı vesikalar ve diğer sahâbîler vasıtasıyla öğrenme gibi ashâbın hadisleri öğrenme/tahammül yollarına (s. 44-48) yer verilir. Bununla birlikte “bir hadis sahâbeden tabiûn topluluğuna nasıl aktarıldı?” sorusunun cevabı, “yarı sistemli hadis rivayeti: hadis meclisleri, mesciddeki halkalar” (s. 50) ve “ihtiyaç anında hadis rivayeti” (s. 50-51) şeklinde olup ashâbın hadis öğretme/eda metotlarının (s. 49-52) incelenmesi diğer hadis tarihlerinden farklı olarak hadislerin sahâbeye/sahâbeden naklinin nispeten teorik arka planını ortaya koyması yönüyle öne çıkmaktadır.

Bu bölümde hadis rivayet keyfiyetinin; “yarı sistemli” ve “ihtiyaç anında” gibi ifadelerle kavramsallaştırılması konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan “fitne olayları (iç savaşlar) ve isnadın başlangıcı” (s. 89-93) başlığı altında, sadece el-fitnetü’l-kübra/Hz. Osman’ın öldürülmesi bilgisiyle yetinilmemiş; diğer fitne ve başkaldırı hareketlerine ana hatlarıyla da olsa yer verilerek fitnenin aslında bir süreçten ibaret olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte özellikle Abdullah b. Zübeyr ve Muhtar es-Sekâfî dönemlerinin yalanın tam anlamıyla yayıldığı/sistemleştiği zaman dilimi olduğu vurgulanmıştır (s. 91).

Üçüncü bölüm “Hadis Tarihinin İkinci Asrı: Hadis Rivayetinin ve İlimlerinin Oluşum Dönemi” başlığını taşımaktadır (s. 101-134). başlıkta her ne kadar “...hadis ilimleri” denilse de içeride cerh-ta’dîl ilminin oluşumu dışında diğer hadis ilimlerine ana hatlarıyla da olsa temas edilmemektedir. Diğer taraftan bu bölümün düşünce ekolleri başlığı altında Şîa, Hâricîler, Zühd ve Tasavvuf gibi o dönemde dikkat çeken bazı akımlara genel olarak da olsa yer verilmemesi, zikri geçen başlık-içerik ilişkisi üzerinde yeniden düşünülmesini gerektirdiğini göstermektedir.

Hadislerin tedvini ve sistemli hadis rivayeti, hadislerin tasnifi, isnad kullanımı ve cerh ta’dîl ilminin oluşumu, düşünce ekollerinin ortaya çıkışı gibi konular, hadis tarihi çalışmalarında nispeten mutad hale gelmiştir. Bu bölümde, rivayetlerin yayılmasında temel bir faktör şeklinde ele alınarak “tek hadis/mesele için yapılan (s. 108) ve sistemli olarak yapılan (s. 109)” hadis yolculuklarına yani rihlelere yer verilmesi, çalışmanın orijinal yönlerinden birini teşkil etmektedir. Ayrıca hadis rivayetinin sistemleşmesi alt başlığında, hanımların ve aile fertlerinin birbirinden naklettikleri rivayetlerin senedlerinde sistematik hadis rivayetiyle beraber meydana gelen değişimin bazı örnekleriyle beraber ele alınması (s. 105) çalışmanın olumlu anlamda dikkat çeken diğer bir yönünü oluşturmaktadır.

“Temel Hadis Kaynaklarının Teşekkülünde Zirve Dönem: Kütüb-i Sitte’de Câmî’ Eserler” başlığıyla ele alınan dördüncü bölümde (s. 135-192), altı temel hadis kitabından sıhhat bakımından öne çıkan ve câmî’ özelliği taşıyan Buhârî, Müslim ve Tirmizî’nin eserlerine yer verilmiştir. Bununla beraber konunun girişinde üçüncü asra genel bakış başlığı altında dönemi özetleyen birtakım bilgiler verilmektedir.

İmam Şâfiî’nin yaklaşımının etkisiyle köklü değişimler yaşanarak, hicrî 2. asır hadis eserlerinde oldukça yoğun görülen mürsel rivayetler hicrî 3. yüzyılda yerini merfû-muttasil rivayetlere bırakmıştır (s. 136). Diğer taraftan ehl-i hadis ve ehl-i rey tartışmaları, sünen kitapları tarzında müstakil bir türün telifine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte dönemin hadis-rey ehlinin gündeminden haberdar olanlarca fark edilebilecek tartışmalar, câmî’ türü eserlerin tasnif biçimlerinde görülebilir. Örneğin Buhârî’nin bâb başlıkları (fıkhu’l-Buhârî fi terâcimihî) ve Tirmizî’nin rivayetleri naklinin ardından ehl-i hadis fukahasının görüşlerine daha çok yer vermesi bunun bir yansımasıdır. Ayrıca bu bağlamda ilgili musannifler, söz konusu eserlerinde kendilerinin/ehli hadisin fikhî yaklaşımları ve tercihlerini de ortaya koymuşlardır (s. 137).

Son olarak hicrî 2. asırda imanın mahiyeti, kader, Allah’ın sıfatları ve Kur’ân’ın mahluk olup olmadığı konularındaki görüş farklılıkları -mihne örneğinde olduğu üzere- derinleşmiştir. Bu durum, Ehl-i hadîs’in câmî türü eserlerinde “Kitâbü’l-îmân”, “Kitâbü’l-kader” gibi bölümlere yer vermelerinin yanı sıra Kitâbü’s-Sünne gibi farklı telif tarzları ortaya koymalarına da etki etmiştir (s. 137-140).

“Kütüb-i Sitte’de Sünen Eserleri” başlıklı beşinci ve son bölümde ise sırasıyla Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce ve bu musanniflere ait sünenler tanıtılır (s. 191-225). Müellifin belirttiğine göre İbn Mâce’nin eserinin beş temel hadis kitabına dahil olmaması ve kendisine yöneltilen bazı itirazlar sebebiyle ilgili isim ve süneni son sırada incelenmiştir (s. 192).

Sünen türü eserlerin tasnif edilerek yayılmasındaki ana etken, ehl-i rey’in kıyas ve rey’e müracaat etmeleridir. Buna mukabil ehl-i hadisin, karşılaştıkları fikhî meselelere merfû hadisler yardımıyla çözüm bulma yaklaşımları dikkat çekmektedir. Nitekim onlar bu sâikten hareketle rey ehline karşı, adeta rivayeti konuşturdukları tasnif yöntemleriyle kendi görüşlerini ortaya koyma yolunu tercih etmektedirler (s. 191). Bunun sebebi ehl-i hadisin, eserlerinde oluşturdukları bâb başlıklarıyla, fikhî meselelerin asıllarının rivayet kaynaklı olduğunu göstermek istemeleridir.

Son iki bölümde, her kitabın başlıca özelliklerini ihtiva eden bir metin verilerek, müellifinin söz konusu eserinde takip ettiği metot ve bunun uygulaması okuyucuya örnekleriyle gösterilmek istenmiş ve bununla teorik bilgilerin pratik/somut hale gelmesi amaçlanmıştır. Bu iki bölümün, hadis tarihi ve edebiyatını birleştiren bir yapı arz etmesi ise çalışmaya zenginlik katan ve dikkat çeken diğer bir husustur. Son olarak Kütüb-i Sitte’nin; sıhhat durumu, rivayetlerin muallak-munkatı gibi isnad özellikleri, bölüm, bâb ve hadis sayısı, tertib ve eserlerin öne çıkan özelliklerine topluca yer veren tablonun, ilgili eserlere özet şekilde genel bir bakış sağlamaya imkan verdiği belirtilmelidir.

Okuyucunun kitap boyunca teorik arka planı verilen unsurları birlikte görmesi hedeflenerek; önemli tarihi olaylar, şahıslar, düşünce ekolleri ve temsilcileri, fitne hareketleri, rivayet yönüyle dikkat çeken sahâbe-tâbiün-müelliflere bünyesinde yer veren hicri ilk üç asır kronolojisi tablosu eklenmiştir (s. 231-233). Ardından son kısma, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’nin (DİA) hadis bölümünde değerlendirilen önemli şahısların, isimleri ve vefat tarihlerini ansiklopedi tanıtım cümlesiyle birlikte veren kronolojik ve alfabetik bir liste eklenmiştir. Bu liste, ilk üç yüzyıla sınırlı kalmayarak 1432/2010 yılında vefat eden G.H.A Juynboll’un ismiyle nihayete ermektedir.

Bu çalışmanın, konuyla ilgilenen okuyuculara fikir vermesi açısından her bölümün sonunun farklı dillerdeki klasik-güncel ve meselenin farklı yönlerine temas eden eserlere yer veren “ileri okumalar”; söz konusu bölümde temas edilen önemli bazı ıstılahları ele alan “terimler” ve hakkında bilgi verilen konulara dair “değerlendirme soruları” gibi alt başlıklarla zenginleştirilmesi ise hadis tarihi kitabının dikkat çeken ve ona pedagojik açıdan katkı sağlayan yönleri olarak zikredilmelidir.

Sade ve akıcı anlatıma sahip olan eser, yarı sistemli ve sistemli hadis rivayetinin tarihi ve keyfiyetine yer vermesinin yanı sıra zengin görsellerle de altı temel

hadis kitabının gayet iyi anlaşılmasına imkân sağlamaktadır. Son olarak bu alanda ciddi bir boşluğu doldurması beklenen ilgili çalışmanın, hicrî 3. asırdan günümüze kadarki hadis tarihini; süreç içindeki dönüm noktalarına temas edip meseleleri aydınlatan sorular sorarak belli periyodlara ayıran, müteahhirun dönem hadis tarihindeki âlimlerin mezheb-ekol / hoca-talebe ilişkilerini de dikkate alan, dönemsel ve coğrafi unsurları vurgulayan yeni çalışmalara kapı aralamasını temenni etmekteyiz.

Ahmet Eşer

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

